

BUXORO HUDUDIDA ISLOM DINIGA BO'LGAN MUNOSABAT

Nazarova Gulsara Axadovna

“Jo'ybori Kalon” o'rta maxsus islom ta'lim muassasasi o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17292464>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Buxoro hududida islom dinining kirib kelishi, uning ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotdagi o'rni, shuningdek, mahalliy aholi tomonidan islom e'tiqodiga nisbatan bo'lgan munosabat tarixiy jarayonlar asosida tahlil etiladi. Buxoroning “Islom gumbazi” sifatida shakllanishi, sovet davrida e'tiqodga bo'lgan bosim va mustaqillik yillarida diniy qadriyatlarning tiklanish jarayoni ilmiy asosda yoritilgan.

Kalit so'zlar: Buxoro, islom dini, Somoniylar, madrasalar, fiqh, hadis, tasavvuf, Mir Arab, e'tiqod, ma'naviyat.

ATTITUDE TOWARDS ISLAM IN THE TERRITORY OF BUKHARA

Annotation. This article analyzes the penetration of Islam in the Bukhara territory, its place in socio-political and cultural life, as well as the attitude towards the Islamic faith by local residents on the basis of historical processes. The process of the formation of Bukhara as an “Islamic Dome”, the pressure on faith in Soviet times and the recovery of religious values during the years of independence were covered on a scientific basis.

Keywords: Bukhara, Islam, Somanis, madrasas, fiqh, Hadith, Sufism, Mir Arab, faith, spirituality.

ОТНОШЕНИЕ К ИСЛАМУ НА ТЕРРИТОРИИ БУХАРЫ

Аннотация. В данной статье анализируются исторические процессы проникновения ислама на территорию Бухары, его роль в общественно-политической и культурной жизни, а также отношение местного населения к исламской вере. Научно освещено становление Бухары как “купола ислама”, давление на веру в советское время и процесс возрождения религиозных ценностей в годы независимости.

Ключевые слова: Бухара, ислам, Саманиды, медресе, фикх, хадисы, суфизм, Мир Араб, вера, духовность.

Kirish

Islom dini O'rta Osiyo, xususan, Buxoro tarixida chuqur iz qoldirgan. Arab xalifaligi istilolari davrida bu hududga kirib kelgan islom dastlab yangi diniy mafkura sifatida qabul qilindi.

Ammo vaqt o'tishi bilan u bu yerning ijtimoiy tuzilmasi, siyosiy boshqaruvi va madaniy hayotining ajralmas qismiga aylandi. Buxoro shahrining islom dunyosidagi mavqei juda yuqori bo'lib, u “Qubbat ul-islom” – “Islom gumbazi” nomini olgan.

1. Islomning Buxoro hududiga kirib kelishi

Islom dini VIII asrda Arab xalifaligining Movarounnahrda yurishlari natijasida kirib keldi.

Dastlabki davrda mahalliy aholining aksariyati zardushtiylik, buddaviylik va shomonlik e'tiqodlariga amal qilgan. Arab lashkarlarining Buxoroga kirib kelishi bilan birga, islom dini asta-sekin mahalliy hayotga kirib bordi. Dastlab qarshiliklar bo'lgan bo'lsa-da, keyinchalik savdo, siyosiy aloqalar va madaniy almashinuv orqali islom e'tiqodi keng yoyildi.

2. Somoniylar davrida islomning yuksalishi

IX–X asrlarda Somoniylar sulolasi hukmronligi davrida islom dini davlat mafkurasi sifatida eʼtirof etildi. Buxoro poytaxt darajasiga koʻtarildi va islom ilmlarining markaziga aylandi.

Bu davrda:

Masjid va madrasalar qurilishi avj oldi;

Shariat qonunlari asosida boshqaruv tizimi shakllandi;

Arab yozuvi keng qoʻllanila boshlandi;

Ilm-fan, adabiyot va falsafada diniy-maʼnaviy ruh ustunlik qildi.

Aynan shu davrda buyuk alloma Imom Ismoil al-Buxoriy (810–870) yetishib chiqdi.

Uning “Al-jomeʼ as-sahih” asari islom dunyosida Qurʼondan keyingi eng ishonchli manba sifatida eʼtirof etilgan.

3. Buxoro — “Qubbat ul-islom”

Buxoro oʻrta asrlarda musulmon olamining eng nufuzli diniy markazlaridan biriga aylandi.

Bu shahar nafaqat fiqh va hadis ilmlarining, balki tasavvufning ham rivoj topgan oʻchogʻiga aylandi.

Abu Hafs al-Kabir, Abu Mansur Moturidiy, Bahouddin Naqshband kabi allomalar islom aqidasi va axloqiy-taʼlimiy qarashlarni chuqur asoslab berdilar.

Moturidiylik taʼlimoti orqali Buxoro moʻtadil islom — aql, adolat va eʼtiqod uygʻunligini targʻib qiluvchi maktab sifatida tanildi. Bu yondashuv hozirgi zamon diniy bagʻrikenglik va moʻtadillik tamoyillarining asosidir.

4. Islom va madaniyatning uygʻunligi

Buxoro nafaqat diniy, balki madaniy-maʼnaviy yuksalish markaziga aylandi. Islom meʼmorchiligi va sanʼati oʻzining yuksak namunalarini yaratdi:

Masjidi Kalon – Buxoroning ramzi sifatida tanilgan ulugʻ masjid;

Masjidi Kalon (“Katta masjid”) — Buxoro shahrining markazida joylashgan eng ulugʻ diniy inshootlardan biri boʻlib, u Oʻrta Osiyodagi eng qadimiy va eng katta jome masjidlardan biridir. U Poʻi Kalon majmuasi tarkibiga kiradi va Mir Arab madrasasi hamda Kalon minorasi bilan birgalikda yagona meʼmoriy ansamblni tashkil etadi.

Masjid Buxoroning “Islom gumbazi” degan nomini oqlovchi eng muhim ramzlardan biridir.

Masjidi Kalon dastlab 1127-yilda Qoraxoniylar sulolasidan Arslonxon davrida qurilgan.

Ammo keyinchalik, XIII asrda moʻgʻullar istilosi paytida Chingizxon qoʻshinlari tomonidan vayron qilingan.

Hozirgi koʻrinishdagi masjid esa XV asr oxiri – XVI asr boshlarida, Shayboniylar davrida (1514-yilda) Abdullaxon I tomonidan qayta tiklangan. Shundan soʻng u Buxoro shahrining bosh jome masjidi sifatida faoliyat yuritgan.

Meʼmoriy tuzilishi. Masjidi Kalon oʻzining beqiyos meʼmoriy ulugʻvorligi bilan ajralib turadi:

Umumiy maydoni — 1,3 gektar (130x80 metr atrofida).

Masjid bir vaqtning oʻzida 10 mingdan ortiq namozxonni sigʻdira olgan.

Bino pishiq g'ishtdan bunyod etilgan, devor qalinligi 1,5 metrga yaqin.

Ichki hovlisi to'rt tomondan ravoqlar bilan o'ralgan.

Hovlining o'rtasida kichik hovuz va sovuq havo kirishini ta'minlovchi yo'laklar mavjud.

Masjidning gumbazli asosiy zali g'arbiy qismda joylashgan bo'lib, u mehrob (Qibla devori) va minbar bilan bezatilgan.

Bezagi va san'at uslubi. Masjid Kalonning me'moriy bezaklari o'z davrining eng yuksak san'at namunalaridan biridir: Tashqi devorlari moviy, havorang, oq va ko'k rangdagi koshinlar bilan bezatilgan; Arab yozuvida kufiy va suls uslublarida Qur'on oyatlari bitilgan; Ichki gumbaz qismi nafis geometrik naqshlar va islmiy ornamentlar bilan bezatilgan; Me'moriy uslubda Timuriylar davri an'anasini davom ettirilgan, ammo unda Shayboniylar davrining o'ziga xos uslubi ham aks etadi.

Diniy va ijtimoiy ahamiyati. Masjid Kalon nafaqat ibodat joyi, balki: Islom ilm-fani, tafsir va hadis ta'limoti o'qitilgan maskan bo'lgan; Juma namozlari shu yerda o'qilgan, bu esa Buxoro musulmonlari uchun siyosiy-ijtimoiy ahamiyatga ega yig'in bo'lgan; U Mir Arab madrasasi bilan birgalikda Buxoro ulamolari markazi sifatida faoliyat yuritgan.

Masjidi Kalon va Po'i Kalon majmuasi. Masjid Kalon quyidagi obidalar bilan bir ansamblni tashkil etadi:

Kalon minorasi (Minorai Kalon) – 47 metr balandlikda bo'lib, 1127-yilda qurilgan; u namozga chaqirish (azon) uchun xizmat qilgan.

Mir Arab madrasasi – XVI asrda (1530-yillar) qurilgan, hozirgacha faol diniy ta'lim maskani.

Masjidi Kalon – majmuaning markaziy elementi sifatida Po'i Kalon ("Buyuk tag") nomini bergan. Bu uch inshoot Buxoroning me'moriy uyg'unligini va islom madaniyatidagi yuksak darajasini ifodalaydi.

Hozirgi holati. Masjid Kalon bugungi kunda ham faoliyat yuritmoqda. U:

UNESCOning Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan (Buxoro tarixiy markazi tarkibida);

O'zbekiston musulmonlari uchun ziyoratgoh va faxr manbai hisoblanadi;

Mahalliy va xorijiy turistlar eng ko'p tashrif buyuradigan joylardan biridir.

Masjid davlat himoyasiga olingan va restavratsiya ishlari muntazam olib borilmoqda

Mir Arab madrasasi – islom ta'limining eng qadimiy o'choqlaridan biri;

Labi Hovuz majmuasi – diniy-ma'naviy markaz sifatida tanilgan.

Islom ta'sirida Buxoroda ilm-fan, falsafa, tibbiyot, matematika va mantiq sohalarida ham buyuk olimlar yetishib chiqdi.

Sovet davrida e'tiqodga munosabat

XX asrda sovet mafkurasi davrida islom dini rasmiy siyosat darajasida cheklovlariga uchradi. Buxoroda ko'plab masjid va madrasalar yopildi, diniy ta'lim taqiqlanib, ruhoniylar ta'qib qilindi.

Shunga qaramay, xalq orasida diniy qadriyatlar yashirin tarzda saqlanib qoldi. Qur'on o'qish, Ramazon va Qurbon hayitlarini nishonlash, sunnat to'ylari kabi an'analar yashovchan bo'lib qoldi.

Mustaqillik yillarida islom qadriyatlarining tiklanishi

1991 yildan keyin O'zbekiston mustaqillikka erishgach, islom dini jamiyat hayotida o'zining qonuniy o'rniga ega bo'ldi. Buxoroda yuzlab masjidlar va madrasalar qayta tiklandi, diniy-ma'rifiy faoliyat erkinlashdi.

Mir Arab madrasasi, Bahouddin Naqshband maqbarasi, Chor-Minor va boshqa ziyoratgohlar xalq e'tiqodining markaziga aylandi.

Davlat siyosatida ham diniy bag'rikenglik, milliy an'analar va islom qadriyatlarini uyg'unlashtirish tamoyili ustuvor ahamiyat kasb etmoqda.

Hozirgi davrda Buxoroda islomga munosabat

Bugungi Buxoro viloyatida islom dini:

Ma'naviyat manbai,

Axloqiy tarbiya vositasi,

Tinchlik va bag'rikenglik timsoli sifatida qaraladi.

Mahalliy aholining diniy e'tiqodi mo'tadil, ekstremizm va zo'ravonlik g'oyalariga qarshi qat'iy. Yoshlar orasida diniy-ma'rifiy bilimni chuqurlashtirish, ilmiy va axloqiy yetuklikni oshirish yo'nalishida faol ishlar olib borilmoqda.

Xulosa. Buxoro hududida islom diniga bo'lgan munosabat tarix davomida bosqichma-bosqich rivojlandi. Dastlabki qarshiliklardan boshlab, Somoniylar davridagi yuksalish, sovet davridagi tazyiq va mustaqillikdan keyingi tiklanishgacha bo'lgan jarayonlar bu hududning islomga sadoqatini yaqqol ko'rsatadi.

Bugungi kunda Buxoro nafaqat O'zbekiston, balki butun musulmon olami uchun ilm, e'tiqod va bag'rikenglik markazi sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Al-Buxoriy, Imom Ismoil. Al-jome' as-sahih. – Qohira, 1998.
2. Barthold V.V. Turkestan v epoxu mongolskogo nashestviya. – Moskva, 1963.
3. Alimov R., Islom madaniyati va O'rta Osiyo sivilizatsiyasi tarixida Buxoroning o'rni. – Toshkent, 2019.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Diniy-ma'rifiy faoliyatni rivojlantirish to'g'risida"gi qarori. – Toshkent, 2018.
5. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent, 2008.
6. Toshpo'latova, S. (2024). TARIX FANINI O'QITISHDA SAMARALI METODLAR. *Modern Science and Research*, 3(11), 774-782.
7. Тошполатова, Ш. (2024). THE PRESENT IRANIANS. *Журнал универсальных научных исследований*, 2(5), 453-462.
8. Toshpo'latova, S. (2024). BUXORODAGI SAROYLAR. *Modern Science and Research*, 3(5), 522-529.
9. Toshpo'latova, S., & Xudoyqulov, S. (2024). History And Ethnology Of Olot District. *Modern Science And Research*, 3(5), 148-151.
10. Toshpo'latova, S., & Jo'rayeva, M. (2024). HISTORY AND ARCHITECTURAL MONUMENTS OF JONDOR DISTRICT. *Modern Science and Research*, 3(2), 447-450.

11. Qizi, R. S. S., Shukhratovna, T. S., & Karamatovna, M. A. (2024). Implementation of Education and Protection of Children's Rights in the age of Technology. *SPAST Reports*, 1(7).
12. Shuhratovna, T. S. (2024). Linguistic Anthropology. *European Journal Of Innovation In Nonformal Education*, 4(3), 432-437.
13. Toshpo'latova, S. S., & Naimov, I. N. (2023). MS ANDREYEV-O'RTA OSIYO XALQLARI ETNOGRAFIYASINING YIRIK OLIMI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(8), 1214-1222.
14. Toshpo'latova, S., & Tursuntoshova, S. (2024). Khoja Abdulkholiq Gijduvani. *Modern Science and Research*, 3(2), 87-93.
15. Toshpo'latova, S. (2024). Ethnolinguistics Of Ethnologies Of Bukhara. *Modern Science and Research*, 3(2), 1004-1011.
16. Toshpo'latova, S. (2024). Ethnolinguistics. *Modern Science and Research*, 3(2), 500-507.
17. Toshpo'latova, S. (2024). Religious Anthropology. *Modern Science and Research*, 3(1), 504-510.
18. Shakhnoza Shuhratovna, T. (2023). MS Andreyev'S Way Of Life. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(10), 655-659.
19. Shuhratovna, T. S. (2023). Ethnological Analysis Of National Costumes And Rituals Of Tajiks In The Works Of MS Andreyev. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(12), 42-47.
20. Toshpo'latova, S. (2023). MS Andreyev-Scientific Career. *Modern Science and Research*, 2(12), 801-807.
21. Shuhratovna, T. S. (2023). Etymology Of Tajik Marriage Ceremony. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 17-23.
22. Toshpo'latova, S., & Ashurova, G. (2023). THE HISTORY AND DESCRIPTION OF THE WORK OF MS ANDREYEV-" ARK BUKHARI". *Modern Science and Research*, 2(9), 404-409.
23. Toshpo'latova, S. (2023). ETHNOLOGICAL ANALYSIS OF CALENDRIAL CALCULATION AND LENGTH MEASUREMENTS OF KHUF VALLEY TAJIKS IN THE RESEARCHES OF MS ANDREYEV. *Modern Science and Research*, 2(10), 291-299.
24. Toshpo'latova, S. (2023). A STUDY OF THE WEDDING CEREMONY OF THE TAJIKS OF AFGHANISTAN. *Modern Science and Research*, 2(9), 84-89.
25. Naimov, I., & Toshpo'latova, S. (2023). Marriage Ceremony Of Tajiks In The Work Of Mikhail Stepanovich Andreyev "Tadjiki Dolini Khuf". *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 3(1), 12-16.
26. Toshpo'latova, S. S. (2023). Tojiklar Milliy Kiyim-Kechaklari Va "Beshmorak" Marosimini Etnologik Tahlili. *Scholar*, 1(28), 395-401.